

době. Vyvíjí se a vyžaduje neustálé teoretické hledání. 2. Vysvětlující teorii socialistické formace, chápanou jako uspořádaný soubor teoretických tvrzení, jež vysvětlují závislosti existující mezi jevy této formace nebo — jinak řečeno — jež vysvětlují působení jejich společenských zákonů. Tato teorie vzniká jako výsledek empirického poznání, jehož je dosahováno jak cestou běžného pozorování, které vědec provádí jako příslušník společnosti, tak i v důsledku vědeckých výzkumů prováděných proto, aby byly verifikovány teoretické hypotézy. Vysvětlující teorie umožňuje formulovat zásady účinného jednání (sociotechniky), sloužící řešení praktických problémů. Zároveň tato teorie umožňuje vypracovat realistickou koncepci uskutečnění normativního modelu socialismu. 3. Teorie socialistické výstavby je tou částí teorie socialistické společnosti, která upřesňuje prognózu její realizace. Není to pokus odhadnout, jakým směrem se bude společnost v budoucnu vyvíjet, nýbrž určitá propozice budování socialistické společnosti, založená na jejím předpokládaném normativním modelu. Na poznatcích o fungování doposud vytvářené socialistické společnosti a na poznatcích o účinných způsobech společenského jednání. Takto chápaná teorie korunuje tudíž celou teorii socialistické společnosti a je zároveň spojením mezi touto teorií a společenskou praxí.

V dalších částech závěrečné kapitoly pak Wiatr hlouběji a rozsáhleji analyzuje otázky, které zčásti načrtl už ve své práci *Szkice o materializmie historycznym i socjologii* z roku 1962. Jde o problematiku nové kvality vztahu mezi politikou a ekonomikou za socialismu, mezi řízením společenského vývoje a živelnosti v socialistické společnosti a konečně o otázky rozvoje socialistické demokracie.

Wiatrova práce podle mého názoru splní dobře svoje poslání, a to jak jako učebnice, tak i jako publikace, která se snaží obohatit marxistickou teorii vývoje některými novými závěry a zejména naznačením určitých problémů, které je třeba z marxistických pozic řešit. Je pochopitelné, že všechny Wiatrovy úvahy nejsou propracovány stejně hluboce (tomu se v tak rozsáhlém syntetizujícím díle lze jen těžko vyhnout) a ne všechny jsou takového charakteru, že by nevyvolávaly diskusi, popřípadě i kritiku. To je ovšem úděl každé publikace, ve které opravdu o něco jde.

Jan Sedláček

Janusz Janicki: Niepokoje młodzieży Zachodu
(Nepokoje mládeže na Západě)

Warszawa, Iskry 1972, 210 s., 25 fot.

Dvousetstránková kniha polského sociologa Januse Janického, věnovaná aktuálnímu a atraktivnímu tématu — „vzpourám“ mládeže na Západě, začíná neobyčejně nudně. Čtyřicet stran je věnováno obecným úvahám na téma „co je mládež“, iniciačním praktikám ve starověkém Egyptě, postavení mládeže v pre-industriální společnosti atd., tedy tématům

nejednou diskutovaným, nadto s velice volným vztahem k ústřednímu problému (čtenáře snad zaujme, že mládež jako specifická biosociální kategorie je definována na základě úvah našeho psychologa a pedagoga Václava Příhody). Trpělivý čtenář, který dočte do konce první oddíl knihy (nebo méně trpělivý, který je prostě vynechá), je však odměněn na dalších stranách bohatým a utříděným materiálem, který je nadto citlivě marxisticky interpretován.

V části nazvané *Portrét generace* zaujme charakteristika vývoje hodnocení mladé generace v západní sociologii a publicistice, která alespoň do jisté míry reflektuje objektivní diferenciací procesy, jež odlišují mladou generaci Západu let 1945–1960 od generace let šedesátých. V zásadě jde o to, že „skeptická generace“ poválečného období je vystřídána „revoltující“, „nonkonformní“ mládeží, pro níž třebaš Keiser volí označení „randalierende Jugend“. Janicki oprávněně ukazuje na to, že pokusy podat jednotný a generalizující obraz mladé generace jsou nutně paušalizující a neadekvátní, ať už jsou vedeny z pozic konzervativních (Parsons) nebo „levicových“ (Marcuse). Dnešní mládež je stejně tak sociálně, profesionálně a postojově diferencovaná, jako byla mládež poválečné epochy, avšak její diferenciací proběhla ve významně odlišném sociálním kontextu, v jiném vývojovém stadiu západních společností. Jinak řečeno, protože se změnila společnost, změnil se i způsob reagování na ni. Pro tuto sociálně, třídně, ale i geograficky diferencovanou reakci je podle Janického společné to, že je založena na vědomí konfliktu, rozpornosti toho, co západní společnosti proklamují ve svých ideologiích o sobě a svých cílech, a toho, s čím se mladá generace na každém kroku setkává. Janicki zdůrazňuje, že „vzpoury“ mladých prozatím nevyrstávají z celkové krize ekonomické základny kapitalismu, ale že spíše reflektují krizi její nadstavby, krizi politických systémů spjících k politické technokracii, krizi apologetických ideologií, krizi životního stylu atd. Hnutí mládeže proto reagují spíše na jednotlivé stránky společenského a zejména politického života západních společností než na kapitalismus jako sociálně ekonomickou formaci. Pokud pak jde o západní sociology, změnilo se v jejich hodnoticích přístupech k těmto hnutím především to, že přestala být posuzována jako jev psychopatologický (ještě u Nathana Glazera čteme, že jde o kompenzaci homosexuálních komplexů!) a začala být zkoumána jako svébytný jev sociální.

Vnitřní diferenciaci mladé generace pak odpovídá to, co Janicki označuje jako „postojovou ambivalenci“, totiž to, že převážná část mládeže stále sdílí „hodnotové vzorce“ daného společenského uspořádání a postupně se s ním konformuje s vědomím jeho nedostatečnosti: hledá místo v dané společnosti, ačkoliv ji z těch či oněch hledisek a v té či oně míře kritizuje. V této souvislosti je přirozené

nejzajímavější tzv. nonkonformní mládež, jejíž část nejen kritizuje, ale aktivně „rebeluje“. Janicki poukazuje na dvě závažné okolnosti: především tzv. totálně nonkonformní mládež tvoří aktivní, „hlasitou“, ale přece jen mňšinu mladé generace (podle francouzských údajů jde maximálně o 10 % studentské mládeže, srov. další údaje na s. 84), a dále – nonkonformita na sebe bere značné diferencované formy – od extrémní anarchistické levice až po kvietisticky orientovaná hnutí, utíkající se k narkomanii a východní filosofii. V další části studie Janicki podrobně a s dokonalou znalostí věci popisuje průběh a projevy „rebelii“ mladých v šedesátých letech na evropském kontinentě, v USA, ale i v Japonsku a Mexiku, soustřeďuje se tedy na to, čeho byly plny západní noviny šedesátých let a co se zdálo signalizovat jakousi novou etapu ve vývoji hnutí mladé generace, ale i novou etapu ve způsobech reagování mocenských kruhů na tato hnutí. V centru pozornosti jsou tedy události v Berkeley (1964), v Paříži (1968), v Itálii (1967–1968), v Mexiku (v souvislosti s olympijskými hrami) atd. Interpretace těchto událostí naráží, jak konstatuje autor, na řadu metodologických i věcných obtíží. Tato hnutí především nemají historickou analogii a od jiných soudobých politických hnutí se liší tím, že jsou jaksi mimo danou „politickou mapu“, mimo danou politickou konstelaci, mimo tradiční politická seskupení. Současně jim chybí politická zralost, která by se projevovala nějakou jednoznačnější a jednotnější politickou platformou. Nadto jsou významně geograficky diferencována a co do vnějšího projevu spojují vážnou kritiku společnosti či jejích jednotlivých aspektů s evidentní recesí a zábavou. Nicméně podle Janického se lze pokusit načrtnout alespoň předběžnou obecnější charakteristiku těchto hnutí. Především je zřejmé, že jde o hnutí, jež jsou téměř výhradně věci akademické, studující mládeže. Příčiny „vzpoury“ však nelze hledat v tom, že by studující mládež (jak se o tento typ interpretace snaží právě Marcuse) „lépe viděla“ nedostatky konzumní společnosti, ale v řadě objektivních procesů a jevů, z nichž nejvýznamnější (alespoň pokud jde o evropský kontinent) je – jakkoli paradoxně to zní – relativní demokratizace školství. To, že ve Francii a v Itálii lze studovat jen na základě vysvědčení dospělosti, znamená na jedné straně jistou demokratizaci, pokud jde o přístup na některé typy vysokých škol, na druhé straně pak nutný konflikt mezi počtem studentů a možností zajištění jejich profesionální přípravy (ve Francii studovalo například v roce 1967 celkem 22 tisíc lékařů, ačkoliv kapacita učeben byla stěží pro 6 tisíc, přednášky pro některé humanistické obory se konaly pro 2 tisíce posluchačů a seminární skupiny čítaly nezdědká 100 a více studentů). Protože studium na technických směrech je vázáno na poměrně značné poplatky a je proto podstatně méně „demokratizováno“, je studium humanistických disciplín

daleko „atraktivnější“, takže v roce 1965 bylo ve Francii 54,1 % všech studentů zapsáno na humanistických fakultách a v Itálii dokonce 67,3 %. Uvážíme-li, že studium na humanistických fakultách je vším možným, jen ne přípravou ke konkrétní profesi (pomineme-li procentuálně nepříliš významný směr učitelský), je nabelední, že jednou ze základních příčin studentské vzpoury bylo vědomí profesionální bezperspektivnosti. Odtud tedy počáteční útok na byrokratické, neživotné a konzervativní manýry „starých profesorů“, kteří pěstují esoterickou pseudovědu, s níž se nikdo neuživí (většina institucí ve Francii například není ochotna přijmout vysokoškoláka jen s diplomem z humanistické fakulty, byť to byla Sorbonna). Ve Spojených státech, kde je situace v tomto ohledu odlišná, šlo pak především o útok na svazky university s politiko-ekonomickou strukturou USA a o požadavek „svobodného studia“, jež by nebylo utilitárně podřízeno zájmům podnikatelských kruhů a centrálních politických institucí. Prapočátek byl tedy daleko prozaičtější, jak zdůrazňuje Janicki, než se na první pohled a ve světle dramatických randálů a skandálů zdá. Vůbec pak je iluzí, že by šlo ve studentských rebeliích o jakési programové vtělení ideologie Marcuseho. Fikce, že Marcuse dal studentskému hnutí „ideologickou tvář“ (s. 126), je výkladem ex post, protože dokonce naprostá většina vůdců hnutí měla o Marcuseho filosofii jen matné zdání. Tato fikce mohla vzniknout proto, že v některých ohledech studentského hnutí formulovalo kritická hesla, jež koincidují s Marcuseho koncepcí „levicové kritiky“ západních společností. Jde především o tzv. antikonzumní aspekt studentské revolty, který je v mnoha ohledech oprávněně (konstatuje autor) vykládán jako výraz znuděnosti hrstky synáček, která boj proti konzumní společnosti pokládá za sverážnou zábavu. Zjistěte má útok na konzumní společnost své opodstatnění (například tam, kde studenti útočili proti Springerovu tisku), ale bez vědomí souvislostí, v nichž se uskutečňuje, mu nelze připsat adekvátní místo. Ostatně jak vážně se to myslelo v některých kruzích, naznačuje osud extrémního levičáka Cohna-Bendita, který poté, když dostal deset tisíc dolarů za vydání své knihy o permanentní revoluci, se přes noc změnil v playboye a vyměnil pouliční demonstrace za procházky po Azurovém pobřeží... Boj proti společnosti, která zbavuje člověka možnosti rozhodovat o vlastním osudu, měl své věcné zakotvení především v technokratizaci mocenských struktur, ve formální politické reprezentaci a v profesionální bezperspektivnosti, kterou – jak řečeno – značná část studentské mládeže aktuálně pocítovala. Pokrokový sociolog T. B. Bottomore oprávněně konstatoval, že „žádná z politických idejí aktuálních studentských hnutí není jasně zformulována, všechny však vycházejí z obecného pojetí demokracie založené na spoluúčasti (participatory democracy)“. V extrémně levi-

cové formě se pak útok proti fiktivní reprezentaci vedl jako útok proti jakékoliv reprezentaci, což ostatně odpovídalo levičáckým „principiálním“ výhradám vůči jakékoli formě organizace. Ve stejném pytlí se tedy ocitá buržoazní parlament, dělnické strany i odbory, protože nejde o „organizaci, ale o hnutí“. Ostatně vnučující se reminiscence na Bernsteinovo „Hnutí je vším, cíl ničím“ nápadně odpovídá vědomé rezignaci na jakékoliv úvahy o budoucnosti, jež je pro studentská hnutí 60tých let přímo typická. Onen zmíněný Cohn-Bendit zdůrazňuje, že revoluce zformuje své cíle v průběhu svého živelného vývoje, a konstatuje, že každá programovaná změna končí degenerací revoluce.

Jakýsi program či jakési obecnější rysy studentských hnutí tedy lze vystopovat a Janicki to dělá důkladně a poučeně (rezignace na program je také programem). Nelze však ani pominout „druhou tvář“ revolty mladých: racionální protesty proti stávající společnosti, oprávněně ostrá a nejednoduše nevybíravá kritika těch či oněch jevů kapitalistické společnosti, odpor proti vietnamské válce, boj proti korupci, válka vyhlášená pokrytectví a farižejské morálce, to všechno je nejednou spojeno až k nerozlišení s nesoudnou zlobou, s programovou totální destrukcí. Útok proti konkrétní společnosti pak ústí v útok proti celé současné civilizaci, v útok proti moderní technice (studenti v Montrealu například zničili počítače, protože je „personifikací sil nepřátelských člověku“) a nabírá formy mírně řečeno málo přijatelné. Lze shovívavě přejít anarchistické heslo „Zakazuje se cokoliv zakazovat“ či nápis nalezený po zaměstnanecké stávce v Nanterre „Milovali jsme se ve vaší svatyni“, stěží lze však akceptovat kolektivní vyměšování či hromadný striptýz na veřejných a frekventovaných místech. Tyto pouze zdánlivě karikaturní formy protestu proti „starým“ (srovnej proslulé „Nevěť nikomu, komu je víc než třicet“) totiž nacházejí své logické pokračování v individuálním teroru, programovém anarchismu nebo v bezcílném putování hippies. V této souvislosti pak Janicki uvádí zajímavé údaje o narkomanii (z celkového počtu zadržených narkomanů v Itálii jich bylo 90 % mladších 30 let a 40 % mladších 21 let), která je rozšířena nejen mezi marginální mládež, ale především mezi studenty (v USA je v průměru 6 % narkomanů), zkoumá „filosofii“ hippies a rekapituluje ideologii extrémní levice.

Závěrečná část práce je věnována informacím o „tradičních oblastech“ radikálního hnutí mládeže, tedy především dělnické mládeži, která je organizována v „tradičních“ politických seskupeních. I zde — i když zkratkovitěji — ukazuje Janicki na reálné sociální příčiny politické aktivity mládeže, jež spočívají v obtížnosti životního startu, v nedostatečné profesionální přípravě (například v NSR je profesionální příprava učňů řízena předpisy z roku 1869), v nižších mzdách, v relativně vyšším nebezpečí nezaměstnanosti

atd. Zajímavé jsou i kvantitativní údaje o politické organizovanosti mládeže na konci 60tých let a zejména pak pojednání o vztahu dělnické mládeže a obecněji dělnické třídy ke studentským revoltám. Janicki argumentovaně vysvětluje příčiny skepse, ba distancce dělnictva od studentských akcí, jež shledává v třídním původu studentů (převážná část pochází z vrstev střední a drobné buržoazie), v nejasnosti „programových hesel“ studentů, z nichž některá nebyla patrně zcela jasná ani jim samotným (například apel na „zkažené nitro lidského jáství“), a zejména pak v tom, že studenti ve svých požadavcích, pokud byly koncipovány obecněji, zcela přehlíželi životní a pracovní podmínky jiných skupin obyvatelstva. Je přirozené, že skeptický postoj dělnictva (který v New Yorku zašel dokonce tak daleko, že dělníci některých továren sami rozehnali studentské manifestace) je extrémními levičáky interpretován jako dodatečný argument „změšťáčení dělnictva“ (Marcuse). Mimořádně závažná je pak část Janického práce, která se zabývá postojem komunistických stran ke studentským „revoltám“: Janicki jednak sleduje dílčí difference v hodnocení například mezi francouzskými komunisty, jejichž postoj byl od počátku kritický, a komunisty italskými, kteří zaujímali hodnocení pozitivnější, jednak ukazuje vývoj těchto hodnocení a jejich proměny v závislosti na změnách uvnitř samotného studentského hnutí (zejména v souvislostech s aktivizací extrémní levice). Komunisté nepopírají, že v současném hnutí mládeže je obrovský politický potenciál, oprávněně však poukazují na to, že může být využit, ba zneužit nejrozumnějšími způsoby. V této souvislosti pak stojí za pozornost nejen pozorování západních listů, které konstatovaly, že za májovými barikádami v Paříži 1968 stály skupiny „zkušených režisérů“, ale i to, jaká „profylaktická opatření“ volí mocenské kruhy. V USA byly vybudovány speciální policejní skupiny pro infiltraci univerzitní mládeže, byl rozšířen počet „univerzitních tajných agentů“, ve Francii byla represivně postižena dokonce výuka sociologie, která — jak napsal týdeník *L'Express* — je považována „za školu revoluce, protože z ní vyplynulo májové hnutí“, atd. I když jde nepochybně o značné umelou dramatizaci významu sociologie, přece jen zůstává faktem, že studentští vůdcové se rekrutovali z větší části z řad studentů a univerzitních asistentů sociologie a že v západním Německu byli studenti sociologie mimořádně aktivními účastníky hnutí, což se mj. projevilo na XVI. sociologickém sjezdu ve Frankfurtu n/M. skandalizaci známých profesorů Königa, Poppera, Schelského a Dahrendorfa.

Janického knížka, která nepochybně stojí pro svou vysokou informační hodnotu a citlivý marxistický výklad za čtení, je opatřena nepříliš šťastně vybranými a nepříliš dobře reprodukovánými fotografiemi.

Milan Petrušek